

Rozdział VII

Szkolnictwo parafialne

W dawnych wiekach edukacja mieszkańców wsi opierała się na strukturach parafialnych. Jeszcze przed organizacją sieci szkół w II połowie XIX w., oświatę słowną szerzyli proboszczowie oraz psalmiści. Była to tylko nauka czytania i pisania na poziomie podstawowym. Taki charakter miała pierwsza znana szkoła w Rybołach, o której istnieniu wspomina *Wizytacja z 1784 r.: Szkołka parochialna przez dziaka czasami utrzymuje się*¹. Po przerwie przypadającej na początek XIX w., szkołę parafialną reaktywowano w 1845 r. Przez dwadzieścia lat mieściła się ona w wynajmowanym pomieszczeniu. Po wzniesieniu własnego budynku w 1864 r. placówka ta zmieniła swój status. W ramach redukcji sieci szkół cerkiewno-parafialnych przemianowano ją na *narodnoje uczyliszcze*, podporządkowane Ministerstwu Powszechnej Oświaty. Działo ono do 1915 r.

Rybołowskie *narodnoje uczyliszcze* do 1884 r. było jedyną placówką oświatową na terenie parafii. Stan ten znacznie ograniczał dostęp do nauki dzieciom spoza Ryboł. W 1884 roku we wszystkich wsiach parafii powstały szkoły *gramoty*. Stało się to możliwe dzięki nowej polityce szkolnej Św. Synodu, na którego czele od 1880 r. stał ober-

prokurator Konstanty Pobiedonoscew. Uważał on, że organizacja szkół *gramoty* i cerkiewno-parafialnych jest dla państwa sprawą pierwszoplanową. W liście do cara Aleksandra III pisał m.in.: *Народ у нас пропадает, раскол и секты держатся от невежества: люди выростают, не получая первых, самых основных понятий о Боге, о Церкви, о заповедях [...]. Для блага народного необходимо, чтобы повсюду близости от него, и именно около приходской церкви первоначальная школа грамотности, в неразрывной связи с учением закона Божия и церковного пения [...]*².

W pomyślnym przebiegu organizacji szkół parafialnych największą rolę odgrywali oczywiście duchowni. Proboszczem w Rybołach był w tym czasie o. Jan Kudrycki. Wspólnie z zastępcą dziekana bielskiego na początku października 1884 r. przewodniczył zorganizowanym we wszystkich wsiach zebraniom wiernych. Podejmowano na nich uchwały o powołaniu do życia *domaszних krestianskich szkół*, jak opisowo określano szkoły *gramoty*. Ich rozwój w pierwszych latach funkcjonowania przedstawia poniższe zestawienie:

Szkoły *gramoty* na terenie parafii Ryboły w latach 1884-1887

Nazwa miejsc.	1884/1885		1885/1886		1886/1887		1887/1888	
	chł.	dziew.	chł.	dziew.	chł.	dziew.	chł.	dziew.
Kaniuki	17	8	15	11	40	—	13	8
Pawły	38	2	22	2	37	8	31	8
Płoski	24	—	32	—	40	—	35	—
Wojszki	20	1	24	3	25	6	21	2
Ogółem	99	11	93	16	142	14	100	18

Źródło: *L.E.V.* 1885 s. 209, 1886 s. 428, 1887 s. 390, *Klirowyje Wiedomosti* 1888.

Szkoły *gramoty* przez długie lata nie posiadały stałego locum. Na ich potrzeby swych domów użyczali rodzice dzieci pobierających naukę. Zobowiązywali się także do utrzymywania nauczycieli. Oni też byli głównymi inicjatorami budowy szkół.

W Pawłach budynek szkolny powstał już w 1888 roku, a wzniesiono go z materiału pozyskanego ze spichrza gromadzkiego. Ta-

kie locum nie odpowiadało jednak potrzebom powiększającej się liczebnie placówki. W 1909 r. został wzniesiony nowy budynek szkolny.

Trzeba tu zaznaczyć, że szkoła w Pawłach przez cały okres swego istnienia przed I wojną światową była placówką parafialną, początkowo jako szkoła *gramoty*, a od 1901 r. jako szkoła cerkiewno-parafialna. W 1898 r. Zarząd Gminny wysunął propozycję przemianowania szkoły *gramoty* na *narodnoje uczyliszcze*. Jednak władze oświatowe potraktowały wniosek gminy z powściągliwością³. Sprzeciwiał się temu również kler parafialny, postrzegając powyższy wniosek jako ingerencję świeckiego samorządu w wewnętrzne sprawy Cerkwi. Przypomnijmy, że na czele gminy Pawły i rady parafialnej w Rybołach stał wówczas wójt Teodor Opaliński.

Dzieci ze szkoły w Wojszkach przeszły do własnego budynku w 1890 r. Został on zbudowany przez rodziców uczniów. W 1901 r. szkoła ta uzyskała status cerkiewno-parafialnej. We wsi Ploski, należącej wówczas do parafii rybołowskiej, szkoła działała od 1889 r. mieszcząc się w wynajmowanym pomieszczeniu. Od 1898 r. przemianowano ją na szkołę cerkiewno-parafialną. Była to najbardziej liczna placówka w parafii rybołowskiej. Niezbędna stawała się z czasem budowa nowych pomieszczeń. Z inicjatywy mieszkańców wsi nowy budynek wzniesiono w 1904 r., a w kosztach partycypowała Diecezjalna Rada Szkół⁴.

Najbardziej skomplikowana sytuacja lokalowa była w szkole *gramoty* w Kaniukach. Przez całą swą ponad trzydziestoletnią historię placówka ta była *pieredwiżnaja* (ruchoma). Mieszkańcy wsi najwidoczniej nie przejawiali zbytnej inicjatywy. W trudnych warunkach bytowych szkoła nie mogła podwyższać swego poziomu i statusu. W efekcie w latach 1909-1910 szkołę przejęło Ministerstwo przemianowując na *narodnoje uczyliszcze*⁵.

Rozwój szkolnictwa cerkiewnego na terenie parafii w owym czasie bardzo dokładnie obrazują zachowane *Klirowyje Wiedomosti*. Poniższe zestawienie ilustruje liczbę uczęszczających do *narodnego uczyliszcza* w Rybołach i szkół *gramoty* w pozostałych wsiach parafii.

Nazwa miejsc.	1893		1894		1895		1896		1897	
	chł.	dziew.	chł.	dziew.	chł.	dziew.	chł.	dziew.	chł.	dziew.
Ryboły	46	18	63	13	63	18	55	30	62	24
Kaniuki	15	8	15	7	8	3	15	2	12	5
Pawły	43	21	42	17	46	24	55	30	39	26
Płoski	27	6	42	4	44	19	43	27	47	30
Wojszki	38	8	33	19	31	15	36	14	29	14
Zajączki	13	—	16	—	8	3	15	2	12	5
Ogółem	182	61	211	60	200	82	216	105	201	104

Źródło: *Klirowyje Wiedomosti* 1893-1897.

Od 1901 roku parafia Ryboły znalazła się w nowo utworzonej diecezji grodzieńsko-brzeskiej, bielskiego dekanatu. Dane sprawozdawcze z 1905 r. podają, że liczba parafian wynosiła 1.999 mężczyzn i 2.005 kobiet. W źródłach czytamy: *Na terenie parafii funkcjonują 3 cerkiewno-parafialne szkoły z liczbą 159 uczniów, 1 szkoła gramoty — 28 uczniów i 1 szkoła zarządzana przez Ministerstwo Oświaty z liczbą 84 uczniów. Ziemi cerkiewnej 90 dziesięcin. Budynki parafialne państwowe stare, kler otrzymuje 509 rubli uposażenia — proboszcz i psalmista. W skład parafii wchodzi wsie: Ryboły, Płoski, Pawły, Kaniuki, Wojszki, Zajączki i Rzepniki*⁶.

¹ APR, *Wizytacja* 1784, k. 74.

² I. K. Smolicz, *Istorijskaja Cerkwi 1700-1917*, Moskwa 1997, t. VIII, cz. 2, s. 105.

³ APwB, Zarząd Gminny Pawły, *Dzielo ob otkrytii dwuch-klassnogo uczyliczszca w Pawlach*, sygn. 8, k. 2-3.

⁴ APR, *Klirowyje Wiedomosti* z lat 1890-1904.

⁵ APwB, Zarząd Gminny Pawły, sygn. 8, k. 6-7. Zachowały się dwa pisma z 1915 roku, skierowane przez nauczycielkę Anastazję Sawicką do Zarządu Ziemskiego. Dotyczą one bezprawnego przejęcia ziemi należącej do szkoły przez Leona Naumiuka, Tichona Nikołajuka oraz Aleksandra Tomaszuka.

⁶ Episkop Iosif, *Grodnienskijskij kalendar*, cz. 1, s. 112-113. Tłumaczenie z rosyjskiego.

⁷ *Sprawocznaja Kniga Grodnienskoj Eparchii*, Grodno 1906, s. 80.